

Badanie osób odmiennych kulturowo na przykładzie badań młodzieży romskiej z Rumunii

Własne obserwacje, wnioski, rekomendacje

Od czerwca 2018 zajmowałam się badaniem psychologicznym młodzieży romskiej pochodzącej z Rumunii określającym ich potencjał i możliwości. Pracując z nimi, zwróciłam uwagę na pewne istotne różnice w badaniach dzieci obcojęzycznych przebywających dotychczas w jakimś systemie edukacyjnym i poza systemem. Zetknęłam się z dość istotnymi problemami utrudniającymi przeprowadzenie badań. Główną trudnością okazała się bariera językowa, gdyż nastolatki posługiwały się językiem polskim w bardzo ograniczonym zakresie, lub wcale. Młodzież w trakcie badań starała się podporządkować poleceniom, ale nie angażowała się, wymagała nieustannego wspierania i mobilizowania do wysiłku intelektualnego. Ponadto nie dysponowała odpowiednim poziomem grafomotoryki, który jest niezbędny do wykonywania testów percepcyjno – motorycznych. Omówienie tych trudności oraz opracowanie skutecznych metod pomocy może być jedną z przesłanek do dyskusji o integracji środowisk romskich przybywających do Polski z innych krajów Unii Europejskiej. Jest to ważne ze względu na wartości wynikające z praw człowieka (prawo do edukacji), jak i dyrektyw Unii w kwestii walki z analfabetyzmem oraz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu poprzez dostęp do mieszkania, pracy, służby zdrowia, pomocy społecznej.

Badana młodzież romska pochodzi z rodzin objętych wrocławskim programem integracyjnym realizowanym przy współudziale fundacji „Dom Pokoju”. Programem objętych zostało około 100 rodzin romskich pochodzących z Rumunii, które dotychczas bytowały w obozowisku. Jednym z realizowanych punktów programu jest stała i systematyczna obecność dzieci i młodzieży w szkole.

Badaniami objęto nastoletnich chłopców i dziewczęta, którzy do szkoły uczęszczali nieregularnie, albo wcale. Celem badań było określenie możliwości intelektualnych, możliwości nabywania nowych kompetencji, zasobów psychoemocjonalnych, zainteresowań oraz predyspozycji do wykonywania określonych czynności zawodowych. Poradnia Psychologiczno – Pedagogiczna Nr 1 została wybrana do wykonania tych badań z uwagi na specjalność „opieka nad uczniami cudzoziemskimi i obcojęzycznymi”.

Od czerwca do listopada 2018 roku przebadano ogółem 9 osób w wieku 14 – 17 lat, 2 dziewczyny i 7 chłopców. 2 chłopców nie znało w ogóle języka polskiego, gdyż niedawno przyjechali do Polski. 1 chłopiec posługiwał się komunikacyjnie polskim dobrze i wykazywał dużą chęć pomocy jako tłumacz. Pozostali porozumiewali się polskim słabo, czasem w bardzo podstawowym zakresie. Przeprowadzono niezależnie diagnozę psychologiczną i pedagogiczną, stosując liczne przerwy i nieustannie mobilizując uczniów do podejmowania wysiłku intelektualnego. Do diagnozy psychologicznej wykorzystano testy bezsłowne neutralne kulturowo badające inteligencję, percepcję i pamięć wzrokową oraz koordynację wzrokowo – ruchową i inne, np. analiza rysunków.

W porozumiewaniu się z badanymi stosowano proste komunikaty, upewniając się, czy jest to zrozumiałe, unikano złożonych instrukcji. Wszystkie testy były wykonywane w bezpośrednim kontakcie z badającymi (dotyczyło to nawet przekładania stron testu i kontroli zapisu odpowiedzi w arkuszach odpowiedzi).

Wyniki badań inteligencji, percepcji i pamięci wzrokowej wszystkich 9 osób wskazują na niski rozwój poszczególnych funkcji.

Inteligencja

Tylko 2 osoby uzyskały wyniki wskazujące na obniżone możliwości, ale mieszczące się w normie. Potrafiły pracować samodzielnie, ale pod stałą kontrolą. Są to osoby, które przez jakiś czas były włączone w system edukacyjny i chodziły do szkoły (również w Niemczech). Inne osoby miały wyniki niskie. Nie pracowały samodzielnie. Każde zadanie było poprzedzone zachętą oraz przypominaniem dotyczącym sposobów wizualizacji zadań graficznych. Główny wniosek wynikający z obserwacji pokrywający się z analizą jakościową rozwiązań wskazuje, że błędy w myśleniu nie wynikają z fiksacji na błędnych rozwiązaniach, ale na pobieżnym zrozumieniu algorytmu rozwiązań i próbie zastosowania go do wszystkich zadań bez refleksji, że nastąpiła zmiana typu.

Percepcja i pamięć wzrokowa

Wyjątkowo niskie wyniki uzyskano w testach badających percepcję i pamięć wzrokową oraz koordynację wzrokowo ruchową. Wyniki wskazują na poziom rozwoju na poziomie ok. 5 roku życia. Wszyscy mają problemy z organizacją materiału spostrzeżeniowego, analizą i syntezą elementów w całość, wizualizacją całości, wyszukiwaniem detali graficznych, wyodrębnianiu „figura – tło”.

Możliwości w zakresie reprodukcji zapamiętanego materiału po krótkim odroczeniu są bardzo niskie. Można przypuszczać, że wzorce graficzne są praktycznie nieprzechowywane w pamięci.

Współpraca oko – ręka u większości badanych nastolatków praktycznie jest nierozwinięta w stopniu umożliwiającym sprawne pisanie. Większość ma problem z podpisaniem się imieniem i nazwiskiem. Stosują skróty w postaci swoich imion nadanych im w społeczności, a nie rejestrowanych w urzędzie. Żadnemu badanemu nie udało się prawidłowo zapisać swojej daty urodzenia. Testy badające integrację procesów percepcyjnych, w tym koordynację wzrokowo – ruchową wskazują u większości na jej brak. Problemy z poprawnym odtwarzaniem wzorców graficznych dotyczą poza deficytami wymienionych funkcji również niewykształconej i nieprzygotowanej do pracy piśmiennej motoryki ręki. Badani nie potrafią sprawnie posługiwać się narzędziami do pisania, w większości nie rysują.

Osobowość i zainteresowania

W badaniach osobowości zastosowano projekcyjne testy rysunkowe, aby zorientować się w ich sytuacji psychologicznej. Było to podyktowane faktem braku sprawnego posługiwania się językiem polskim, bądź też w niektórych przypadkach całkowitego niezrozumienia. Z powodu nieumiejętności rysowania wyniki u wszystkich badanych okazały się trudne do pogłębionej interpretacji. Testy projekcyjne oraz prowadzone rozmowy potwierdzają, że wszyscy są bardzo związani ze swoimi rodzinami pochodzenia, chłopcy nie są obciążeni obowiązkami, spędzają czas przy kobietach (matki, ciotki, siostry) i podlegają ich opiece. Ich aktywność dzienna sprowadza się do chodzenia po sklepach i czasem gry w piłkę nożną prowadzoną głównie w środowisku romskim (nie udało się określić, czy chłopcy znają choć powierzchownie zasady gry). Dziewczęta natomiast muszą wykonywać tradycyjne czynności jak gotowanie i sprzątanie i jednoznacznie stwierdziły, że nie lubią tego wykonywać. Tylko jeden chłopiec (przebywał w ośrodku wychowawczym) miał kontakt z pracą polegającą na wykonywaniu szeregu planowanych czynności. Większość nie rozumie, że pracą jest również właśnie gotowanie i sprzątanie i że jest to sekwencja czynności wykonywana w określonym czasie i miejscu. W wyniku badań nie udało się ustalić trwałych zainteresowań, ani preferencji zawodowych. Prawdopodobnie wynika to zarówno z braku doświadczeń w tym zakresie, ale też trudności w posługiwaniu się pojęciami.

Prowadząc badania i obserwację odniosłam wrażenie, że badani nie rozumieją relacji przestrzennych i czasowych. Nie rozumieją typowego dla pojęć polskich niuansowania przysłówków i przymiotników (typu czarny - czerniawy, szary – szarawy, często – zazwyczaj, co parę dni – co kilka dni, określenia przeszłości i ich chronologia, określenie planowania przyszłości i umiejscowienie tego w czasie, np. w ciągu kilku najbliższych dni – za parę dni). Przeprowadzone badania koncentrowały się na określeniu poziomu rozwoju funkcji odpowiedzialnych za powodzenia i niepowodzenia szkolne, czyli przede wszystkim w pierwszym etapie nauki za pisanie, czytanie, liczenie.

Podstawą sprawnie przebiegającego procesu uczenia się jest prawidłowy rozwój inteligencji, percepcji i pamięci wzrokowej. Jakikolwiek deficyty tych funkcji skutkują poważnymi opóźnieniami uczenia się oraz powinny spowodować wprowadzenie innych niż standardowe metody nauczania. Zgromadzony materiał badawczy wyraźnie wskazuje, że mamy do czynienia u całej grupy nastolatków z poważnymi opóźnieniami w rozwoju poznawczym. Główną przyczyną jest pozostawanie poza typowym dla Europejczyków systemem kształcenia oraz odmiennosc kulturowa. Kultura romska jest nietypowa przede wszystkim dlatego, że nie zawiera elementów plastycznych. Oparta jest na przekazach ustnych. Natomiast tradycja europejska jest pisana i od pierwszych miesięcy życia u dzieci kształtowane są powyższe funkcje, poprzez zabawy typu: układanie puzzli, klocków, posługiwanie się kredkami, nożyczkami, lepienie z plasteliny kształtów. Te zabawy motoryczne i plastyczne kształtują współdziałanie wzroku i rąk, wyodrębnianie się ręki i oka wiodącego (ruchy gałek ocznych mają niebagatelne znaczenie przy nauce czytania), spostrzeganie kształtów i jego stałość, wyodrębnianie "figura – tło", spostrzeganie przestrzenne i relacji przestrzennych, a następnie nadawanie im pojęć.

Testy, których użyto do badań są neutralne kulturowo, ale wymagają zaangażowania inteligencji, funkcji wzrokowych, ręki piszącej. Natomiast młodzież romska pochodząca z Rumunii, posiadająca niepiśmiennych rodziców dotychczas nie przeszła odpowiedniego treningu kształtującego te funkcje, lub też ten trening był niewystarczający. Przygotowując się do diagnozy psychologicznej zgłębiłam literaturę dotyczącą romskiej społeczności w Polsce oraz jej specyfiki i odmienności (źródła poniżej). Młodzież romska funkcjonowała w izolującej się i zamkniętej społeczności, w której tradycja i zwyczaje są organizowane poprzez Kodeks Romanipen.

Kodeks ten zabezpiecza przed utratą tożsamości etnicznej, zawiera szereg wewnętrznych norm i zasad postępowania, zwyczajów, obrzędowości, jest przekazywany ustnie. Wielkim przestępstwem w tej społeczności jest asymilacja, grozi za to nawet trwałe wykluczenie ze społeczności.

Tradycja i zwyczaje, również Kodeks Romanipen przekazywana jest ustnie. Kultura oparta jest na muzyce, śpiewie i tańcu, brak jest jakichkolwiek wytworów plastycznych. Poezja jest śpiewana, a nie zapisywana (wiersze Papuszy były zapisywane przez Polaków). Dopiero w latach 90 – tych XX wieku na kongresie w Serocku polscy Romowie dokonali zapisu transkrypcji głosek na litery łacińskie. Niewiadomo, czy zrobili to również Romowie rumuńscy, wśród których analfabetyzm jest nadal powszechny i typowy. Oznacza to, że tradycyjnie wychowywane dzieci nie są uczone rysować, wycinać, malować, nie bawią się klockami (każdy badany potwierdzał, że nie bawił się klockami i nie układał puzzli), a więc nie są w żaden sposób stymulowane funkcje percepcyjno – motoryczne, a w polskich warunkach ich prawidłowy rozwój jest oceniany na każdym etapie rozwoju i jakiegokolwiek deficyty poddawane są korekcji.

Biorąc powyższe pod uwagę należy bardzo poważnie rozważyć metody skutecznego oddziaływania w celu pomocy w integracji młodzieży romskiej.

Niewątpliwie romscy nastolatki są zainteresowani stałym pobytem i pracą w Polsce. Warunkiem koniecznym prowadzenia normalnego życia w przyszłości jest znalezienie swojego miejsca na rynku pracy. Będzie to możliwe, jeśli młodzież zdobędzie zawód, bądź przyuczy się ich do wykonywania kwalifikowanych czynności w ramach zawodu. Niemniej jest to efekt końcowy procesu edukacyjnego, który został już rozpoczęty. W mojej ocenie młodzi Romowie powinni być uczeni języka polskiego nie tylko jako języka obcego, zaznajamiani z polską kulturą, zwyczajami, normami prawnymi. Obecnie głównym celem jest wyprowadzenie ich z analfabetyzmu, czyli nauka czytania, pisanie i liczenia (posługiwania się działaniami arytmetycznymi). Aby ta praca była skuteczna należy poprzez odpowiednio skonstruowaną, indywidualnie dla każdego terapię pedagogiczną oddziaływać na struktury mózgowie odpowiedzialne za powyższe procesy. Odpowiednia stymulacja tych obszarów może uruchomić powstawanie i rozwijanie się funkcji odpowiedzialnych za procesy. Jednocześnie należy cały czas pracować nad językiem pojęciowym zarówno na lekcjach polskiego, ale również w indywidualnej pracy z nauczycielami, terapeutami i z doradcą zawodowym. Praca ta powinna być nastawiona na długoterminowe poradnictwo, a nie tylko doradztwo.

Jednocześnie należy również wspomnieć, że metody pomiaru procesów poznawczych, które spełniają wymogi neutralności kulturowej, zawsze koncentrują się na określeniu rozwoju poprzez badanie funkcji wzrokowych. Nie można diagnozując funkcje wzrokowe całościowo oceniać poziomu rozwoju przedstawicieli kultury, których rozwój jest kształtowany poprzez głównie oddziaływania słuchowe.

Można tylko i wyłącznie oceniać rozwój tych funkcji i próbować prognozować ich dalsze funkcjonowanie uwzględniając szerszy kontekst, w tym emocjonalny i społeczny.

Badanie spełniło swój cel dotyczący diagnozy rozwoju i ich możliwości do dostosowania się do wymogów polskiego systemu edukacyjnego, ale wskazało również na bariery i ograniczenia po stronie rodzimego systemu. Progresa rozwoju młodzieży oraz ich integracja nastąpi, gdy system edukacyjny wykaże cechy otwartości i umiejętności dostosowania form i metod z uwzględnieniem specyfiki innej kultury i indywidualnych ograniczeń jednostek.

opracowała Ewa Jagiełłowicz, psycholog

Bibliografia:

1. Ewa Przybylska „Alfabetyzacja i edukacja podstawowa osób dorosłych jako wyzwanie jako wyzwanie teraźniejszości” Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu
2. WWW.tolerancja.pl
3. Kultura romska w pigułce – poradnik WWW.multicultural-schools.eu
4. „Zwalczanie analfabetyzmu funkcjonalnego – opracowanie ambitnej europejskiej strategii przeciwdziałania wykluczeniu i wspierania rozwoju osobistego”. - <https://www.prawo.pl/akty/dz-u-ue-c-2010-175-26,67959613.html> lub <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri>,
5. J. Balkowski, M. Różycka, „Romowie – Roma – Romani”, Fundacja Integracji Społecznej PROM, Wrocław 2008
6. A. J. Kowarska, „Polska Roma. Tradycja i nowoczesność”, Warszawa 2005.
7. WWW.jednizwielu.pl
8. <http://www.ptp.org.pl/modules.php?name=News&file=article&sid=408>